

УДК[378.011.3-051 : (378.016 : 159.9)] : 7

РОЛЬ ХУДОЖНЬО-ОБРАЗНОГО ПІЗНАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЙСНОСТІ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Е.В. Рамзані

У статті розкрито сутність поняття „художньо-образне пізнання педагогічної дійсності”, потенціал художньо-образного пізнання педагогічної дійсності в процесі формування психологічної компетентності майбутнього вчителя, форми та методи використання художніх творів мистецтва на заняттях з психологічних дисциплін у ВНЗ.

Ключові слова: педагогічна дійсність, художньо-образне пізнання педагогічної дійсності, психологічна компетентність.

Сучасна школа переживає серйозну кризу, подолання якої багато в чому пов'язане з психологічними чинниками. Вчителі (причому не тільки початківці) часом не можуть ефективно спілкуватися з дітьми, знаходити оптимальні способи поведінки і виявляються не в змозі самостійно переосмислити теоретичні знання і перекласти їх мовою практичних дій. Велика складність і динамічність навчально-виховного процесу, різноманіття і неповторність педагогічних ситуацій вимагають від вчителя здатності до аналізу різних зовнішніх і внутрішніх умов, уміння прогнозувати, передбачати результати конкретних дій. Науковці підкреслюють особливе значення психологічних знань, умінь, психологічної компетентності для успішної роботи вчителя, наголошують, що „кожен педагог повинен бути психологічно освічений” (В. Слободчиков).

Важливим ресурсом, на основі якого можливі зміни у системі професійної педагогічної освіти, є якісно інша за змістом та формами психологічна підготовка сучасного вчителя. Орієнтація на особистісний розвиток учнівської молоді, урахування їхніх вікових та індивідуальних особливостей не досягається за рахунок

збільшення кількості психологічних дисциплін, кількості годин на вивчення психології у педагогічних ВНЗ. Зміна парадигм сучасної педагогічної освіти зумовлює створення такого змісту психолого-педагогічної підготовки майбутніх педагогів, який буде орієнтовано на розвиток учнів, всебічне розкриття інтелектуального та особистісного потенціалу дітей та молоді.

Проблеми специфіки педагогічної діяльності в сучасних умовах, окремі питання психологічної компетентності вчителя досліджували А. Алферов, Ю. Кулюткін, А. Орлов, Л. Регуш, Г. Сухобська, І. Сингаївська, С. Тищенко, різні аспекти професійної психологічної підготовки фахівця в педагогічному ВНЗ – Е. Ісаєв, А. Петровський, В. Семиченко, А. Щербаков.

Психолого-педагогічну компетентність вчителя відповідно до сучасних соціокультурних умов досліджує М. Лук'янова. Л. Мітіна пов'язує питання психологічної компетентності із професійним здоров'ям педагогів. Зміст, механізми та умови розвитку психологічної компетентності учителя розкрито у роботах Т. Щербакової, яка розглядає її як інтегральне багатофункціональне утворення у контексті професійно значущих якостей педагога.

Разом з тим, проблема взаємозв'язку різних форм пізнання педагогічної дійсності, роль художньо-образного пізнання у процесі формування психологічної компетентності майбутнього вчителя залишається недостатньо дослідженою.

Мета статті – розкрити сутність та особливості художньо-образного пізнання педагогічної дійсності в аспекті забезпечення ефективності формування психологічної компетентності майбутнього вчителя.

У науковій літературі поняття „дійсність” розглядається як реальність в усій її конкретності, буття у сукупності природних і суспільно-історичних явищ. Педагогічна дійсність, передусім, визначається як дійсність, узята для наукового розгляду в аспекті педагогічної діяльності [3, с. 89]. Поняття „педагогічна дійсність” безпосередньо пов'язане із поняттям „педагогічна реальність”, яке І. Колесникова визначає таким чином: „Під педагогічною реальністю мається на увазі уся сукупність явищ, подій, процесів, станів, переживань, виявлених в теоретичному, практичному, духовному досвіді людства в результаті реалізації педагогічних

цілей і задумів” [2, с. 11]. Педагогічна дійсність же в її розумінні – це „те, що відповідає досвіду конкретного суб'єкта педагогічної діяльності, існуючи для нього „насправді”, контекст, який діє по відношенню до нього і усвідомлюється ним як такий, що органічно йому належить”. О. Прикот відмічає, що „педагогічна дійсність, включаючи і педагогічну науку і педагогічну практику, в певному значенні виступає в ролі деякої філософської практики, що приводить до зближення педагогічних науки і практики і зниження міри опосередкованості предмета педагогічної науки, створення можливостей для безпосереднього споглядання спостерігачами (ученими і практиками) педагогічної дійсності” [4, с. 21]. Таким чином, узагальнення різних підходів до визначення поняття „педагогічна дійсність” дозволяє виокремити такі характерні риси цього феномена: прояв досвіду конкретного суб'єкта педагогічної діяльності, наявність контексту, просторовий та часовий вимір.

Пізнання педагогічної дійсності відбувається у різних формах – чуттєва, наукова, художньо-образна, відображається як у реальній життєдіяльності, так й у педагогічних текстах, в тому числі й історико-педагогічних. Суб'єкти педагогічної дійсності можуть бути носіями педагогічної свідомості різного рівня: від високого рівня теоретичної компетентності до рівня буденного, життєвого, не зв'язаного з теоретичними узагальненнями і знаннями.

Пошук шляхів та засобів подолання ціннісної нейтральності при вивченні психолого-педагогічних дисциплін, активізації суб'єктної позиції майбутніх учителів, надання навчально-виховному процесу у вищому закладі освіти особистісного значення зумовлюють звернення до сутності та функцій художньо-образного пізнання педагогічної дійсності.

Дослідження сутності художньо-образного пізнання педагогічної дійсності спирається на положення герменевтики і синергетики щодо значення гуманітарних знань і художньо-образного пізнання дійсності у сучасному світі (О. Больнов, А. Брудний, А. Ворожбитова, Х.-Г. Гадамер, Е. Дільтей, А. Закірова, Л. Лузіна, І. Сулима та ін.), концептуальні засади діалогу культур (М. Бахтін, В. Біблер), гуманістичні ідеї сучасної психології та педагогіки, теоретичні засади інтерпретації

гуманітарного тексту як „вихідної точки будь-якої гуманітарної дисципліни” (М.Бахтін).

Функціями художньо-образного пізнання педагогічної дійсності можна визначити такі: аксіологічна, пізнавальна, емоційна, регулятивна, інтерпретаційна.

А. Роботова підкреслює необхідність вивчення педагогіки не лише шляхом наукового пізнання, а й засобами художньо-образного пізнання [5; 6]. Автором наголошується на значенні педагогіки в системі культури і гуманітарного знання, створення умов для діалогічного мислення в пізнанні педагогічних явищ, особливий „репрезентації” педагогічного знання як знання імовірнісного, посередником в якому виступає художньо-образне знання. А. Роботова наголошує на тому, що включення художнього образу в навчальний матеріал дозволяє порівнювати наукове поняття та образ, представити невичерпність пізнання педагогічних явищ, розкрити багатозначність педагогічного явища, яке не може бути описане та проаналізоване виключно мовою науки.

Актуальність художньо-образного пізнання педагогічної дійсності підсилюється також тим, що у більшості підручників та навчальних посібників з педагогіки психолого-педагогічне знання представлено „як суто раціоналістичне (це численні поняття, терміни, принципи, ідеї, положення, теорії, концепції, системи, закономірності тощо)” [5]. Таке знання, як правило, монологічне, схематичне, умоглядне, „мовчазне”, не здатне викликати співпереживання глибоким духовним процесам в культурно-освітньому просторі сучасності, особистісне ставлення до складних проблем Дитини та Дитинства. Ціннісна природа психолого-педагогічного знання не повною мірою усвідомлюється майбутніми учителями. Відповідно, одним із шляхів формування ціннісного ставлення до психолого-педагогічного знання виступає художньо-образне пізнання педагогічної дійсності.

Звернення до творів мистецтва зумовлене необхідністю акцентування уваги майбутніх учителів на відбиття педагогічної реальності в її мінливості, діалектиці, суперечливості, що й насамперед репрезентують твори літератури різних жанрів. Суттєвим постає зауваження О. Мандельштама про літературу як „форму особистісного існування людини”.

У літературних творах не лише окреслюються проблеми школи, взаємодії учителя та учнів, педагогічної майстерності, а й представлено розмаїття педагогічних явищ, педагогічних ситуацій, які можуть стати підґрунтям для психолого-педагогічного аналізу. Єдність наукового та художньо-образного пізнання виявляється у педагогічній інтерпретації художнього тексту, що дозволяє сполучати особистісний досвід майбутнього вчителя з досвідом і культурою педагогічного мислення людства, педагогічною наукою, визначити і сформулювати власне філософське розуміння цілей та цінностей педагогічної професії.

Науковці різних галузей звертаються до художньо-образної природи мистецтва. Так, відомі роботи Б.Теплова виконані на основі літературних творів („Проблема „вузької” спрямованості (Сальєрі і Герман)”, „Темперамент і формування характеру (Тетяна Ларіна)”. Безперечний інтерес викликають роботи В.Зінченка „Чи можлива поетична антропологія?”, „Час – дієва особа” та інші.

Необхідність використання різних джерел психологічного знання відзначається багатьма науковцями, які займаються питаннями методики викладання психології у вищій школі. Так, В. Карандашев підкреслює, що „джерелом психологічних знань можуть також служити різні твори мистецтва: твори художньої літератури, образотворчого і музичного мистецтва, театру і кіно. У них зафіксована величезна кількість людських доль і реальних психологічних проблем. Це свого роду „експериментальні ситуації”, які створило саме життя або творча уява письменника, художника, музиканта, драматурга, режисера. Такі ситуації важко, а іноді і неможливо відтворити у рамках наукової психології” [1, с. 188].

Численні образи, представлені у класичних творах мистецтва, стають наочними і переконливими зразками для опису психології людини, дозволяють проілюструвати, як загальні психічні закономірності проявляються в окремих конкретних фактах. На заняттях з психологічних дисциплін наукові положення та ідеї мають органічно поєднуватися з фрагментами художньої та автобіографічної прози, яка відтворює життєві колізії людини, думки, переживання, вчинки, індивідуальний внутрішній світ дітей різного віку.

Наукові визначення та поняття, як правило, абстрагуються від просторово-часових характеристик навчально-виховного процесу, від особливостей соціокультурного простору, належності дитини до певної статі, соціальної групи тощо. Художні твори допомагають створити цілісне уявлення про життєвий світ людини, про контекст її життєвого шляху, надають можливість майбутньому вчителю відчувати та зрозуміти життєву позицію дитини. Так, наприклад, унікальність внутрішнього світу дитини розкрито в таких творах художньої літератури другої половини ХХ століття, як „Вино з кульбаби” Р. Бредбері, „Недитячі ігри” Д. Бішофа, „Малюк” А. і Б. Стругацьких та інші. Літературні твори відображають і парадокси педагогічної дійсності, знайомство з якими може дати несподівані результати у професійному становленні майбутнього вчителя („Вельде” Р. Бредбері, антиутопія О. Хакслі „О дивовижний новий світ”, роман С. Соколова „Школа для дурнів” та ін.).

На заняттях з психології студентам пропоновано різноманітні завдання, що актуалізують проблему художньо-образного пізнання педагогічної дійсності. Наприклад, такі: „У Ю. Клепікова, який написав сценарій фільму „Не болить голова в дятла”, підлітковий вік визначено як „фантастичний”, „дивний”, „жорстокий”, „прекрасний”, „жахливий”. Чому? Як це можна пояснити?”; „Проаналізувати образ стража дітей „над прірвою у житі” (за Д. Селінджером): „Понимаешь, я себе представил, как маленькие ребяташки играют вечером в огромном поле, во ржи. Тысячи малышей, и кругом – ни души, ни одного взрослого, кроме меня. А я стою на самом краю скалы, над пропастью, понимаешь? И мое дело – ловить ребяташек, чтобы они не сорвались в пропасть (...). Вот и вся моя работа. Стеречь ребят над пропастью во ржи”; „Створити психологічний портрет людини за методикою І. Тургенева” та інші.

Таким чином, психологічна компетентність вчителя – це своєрідний психологічний особистісний інструмент фахівця, що забезпечує ефективне виконання його професійної діяльності і опосередкований змістом цієї діяльності. Формування психологічної компетентності майбутнього вчителя передбачає

залучення різних форм пізнання педагогічної дійсності, в тому числі такої важливої, як художньо-образне пізнання.

Перспективи подальших досліджень пов'язані із визначенням критеріїв відбору творів мистецтва для використання у процесі вивчення психологічних дисциплін, технологічними аспектами організації роботи студентів з психологічними та педагогічними текстами.

Література

1. Карандашев В. Н. Методика преподавания психологии : Учеб. пособие / В. Н. Карандашев. – СПб : Питер, 2005. – 250 с.
2. Колесникова И. А. Педагогическая реальность: опыт межпарадигмальной рефлексии : Курс лекций по философии педагогики / И. А. Колесникова. – СПб. : «Детство-Пресс», 2001. – 288 с.
3. Краевский В. В. Методология педагогики: новый этап : учебн. пособие для студ. Вузов / В. В. Краевский, Е. В. Бережнова. – М. : Издательский центр «Академия», 2006. – 394 с.
4. Прикот О. Г. Педагогика отождествления и педагогическая системология / О. Г. Прикот. – СПб. : Изд-во TVPinc., 1995.
5. Роботова А. С. Художественный образ в педагогическом образовании / А. С. Роботова : Режим доступа: http://pedagogika-cultura.narod.ru/private/Articles/N_2/Robotova_2.htm
6. Роботова А. С. Художественно-образное познание педагогических явлений: педагогика и литература / А. С. Роботова. – СПб, 1996. – 240 с.

В статье раскрыта сущность понятия „художественно-образное познание педагогической действительности, потенциал художественно-образного познания педагогической действительности в процессе формирования психологической компетентности будущего учителя, формы и методы использования художественных произведений на занятиях по психологическим дисциплинам в вузе.

Ключевые слова: педагогическая действительность, художественно-образное познание педагогической действительности, психологическая компетентность.

In the following article are revealed the meaning of “artistically-figurative knowledge in pedagogical actuality”, the capability of artistically-figurative knowledge of pedagogical actuality during the psychological competence formation process, forms and methods of using the work of arts at psychology classes at the University.

Key words: *the pedagogical actuality, artistically-figurative knowledge in pedagogical actuality, the psychological competence.*

Рамзані Е.В. – старший викладач кафедри психології Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Луганськ, Україна)

Рецензент – кандидат педагогічних наук, доцент Л.Л. Бутенко

УДК 37.037

ВИХОВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОСТІ ТА ПАТРІОТИЗМУ ЯК ЦІННОСТЕЙ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

С.Ф. Рашидов

Стаття присвячена теоретичним і методологічним аспектам виховання громадянськості та патріотизму у студентської молоді як цінностей громадянського суспільства.

Ключові слова: *громадянське суспільство, громадянськість, виховання, громадянські компетенції.*

Економічна криза у поєднанні з відсутністю загальнонаціональної єдності, нерозвиненістю демократичних інститутів і низькою політичною культурою громадян, у тому числі і молоді, залишаються характерними рисами суспільно-політичного життя. Негативні тенденції в соціально-економічній та політичній системах супроводжуються деструктивними змінами в духовній сфері суспільства та